

Поселение киевской культуры у с. Вишенки около Киева

Резюме

Публикация посвящена материалам киевской культуры (III—V вв.), обнаруженным при раскопках многослойного памятника у с. Вишенки Бориспольского р-на Киевской обл. К рассматриваемому периоду относятся два полуземляночных жилища и 18 хозяйственных ям. Основная масса находок представлена лепной керамикой, характерные формы которой позволяют отнести данное поселение к памятникам киевского типа Среднего Поднепровья и Подесенья и датировать IV в.

¹ Даниленко В. Н., Дудкин В. П., Круц В. А. Археолого-магнитная разведка в Киевской области // АИУ 1967. — Вып. 1. — С. 209—215.

² Третьяков П. Н. Древности второй и третьей четверти I тыс. н. э. в Верхнем и Среднем Подесенье // Раннесредневековые восточнославянские древности. — Л.: Наука, 1974. — С. 53—54.

³ Кравченко Н. М., Гороховский Е. Д. О некоторых особенностях развития материальной культуры населения Среднего Поднепровья в первой половине I тыс. н. э. // СА. — 1979. — № 2. — С. 63—64.

⁴ Бобринский А. А. Гончарство Восточной Европы. — М.: Наука, 1978. — С. 27.

⁵ Максимов Е. В., Терпиловский Р. В. Поселение киевского типа у с. Ульяновка на Десне // Славяне и Русь. — Киев: Наук. думка, 1979. — С. 36—37.

⁶ Максимов Е. В., Орлов Р. С. Поселение и могильник второй четверти I тыс. н. э. у с. Казаровичи близ Киева // Раннесредневековые восточнославянские древности. — Л.: Наука, 1974. — С. 11—21; Кравченко Н. М. Исследование славянских памятников на Стугне // Славяне и Русь. — Киев: Наук. думка, 1979. — С. 83—86.

⁷ Терпиловский Р. В. Население Нижнего и Среднего Подесенья III—V вв.: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. — Киев, 1980. — С. 6—14.

⁸ Терпиловский Р. В. Население Нижнего и Среднего Подесенья III—V вв. — С. 14—15.

⁹ Терпиловский Р. В. Памятники киевского типа Подесенья и черняховская культура // АИУ 1976—1977 (Тез. докл. XVII конф. ИА АН УССР). — Ужгород, 1978. — С. 88—89.

¹⁰ Петров В. П. Зарубинецкий могильник // МИА. — 1959. — № 70. — С. 53—55.

О. М. КУХАРСЬКА, А. М. ОБЛОМСЬКИЙ

Матеріали перших століть нашої ери на поселенні Мена-5 у Середньому Подесенні

Поселення Мена-5 знаходиться в 1 км на північний захід м. Мена Чернігівської обл. на правому березі р. Мени (правий приток р. Десни). Навпроти поселення через річку знаходиться урочище «Золота комора». Приблизно посередині пам'ятку перетинає невеликий яр із струмком, що впадає в Мену. Відносно поширення підйомного матеріалу розміри селища — 320×40—70 м, воно витягнуте вздовж річки. Висота площадки поселення над рівнем пойми — 4 м (рис. 1). В теперішній час його площа зростає.

У 1981—1983 рр. Менським загonom Новгород-Сіверської експедиції ІА АН СРСР під керівництвом А. М. Обломського на пам'ятці провадились розкопки. Всього розкрито 250 м². Поселення виявилось багатощаровим. У культурному шарі та заповненні виявлені матеріали доби бронзи, ранньозалізного віку, римського часу, волинцевські та періода Київської Русі.

В даній публікації розглянуто матеріали римського часу.

Товщина культурного шару поселення 28—44 см, а біля урвища досягає 84 см (за рахунок зсувів до берега). На більшості розкопаної площі культурний шар повністю розораний. Материк являє собою червону, місцями — жовту глину, на якій виразно читаються всі перекопи.

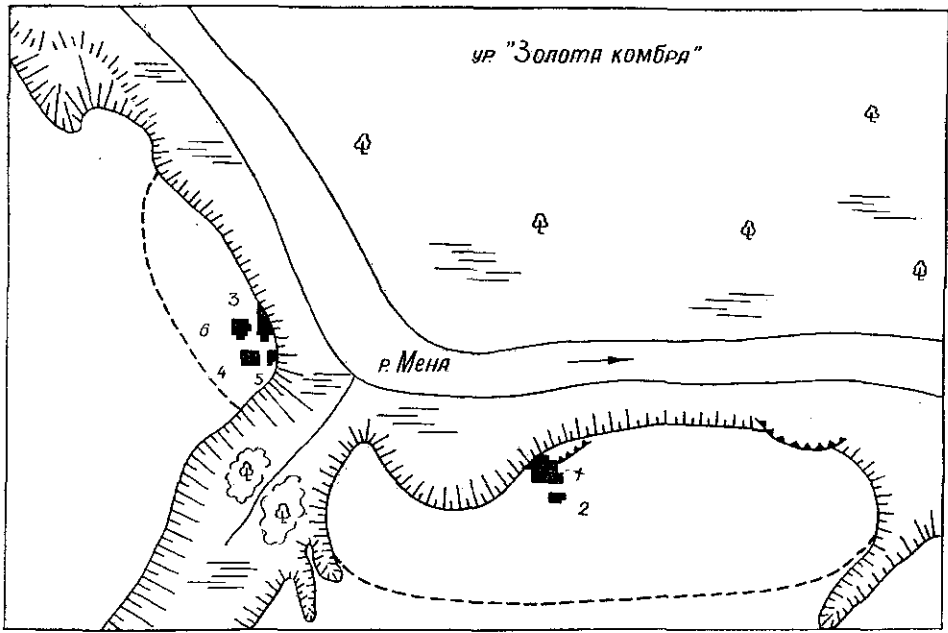

Рис. 1. План поселення Мена-5.

I — розкопки, II — межі культурного шару.

Культурний шар поселення дуже слабо насичений знахідками. Основний матеріал походить із заглиблених споруд. До римського часу відносяться залишки двох жител та 11 господарських ям.

Житло 2 виявлено на лівому березі струмка. Контури його простежені на рівні материка на глибині 0,32—0,45 м від сучасної поверхні, долівка — 1,10—1,20 м*. Котлован житла являв собою неправильний п'ятикутник із прямовисними стінками розмірами: $3,1 \times 3,2 \times 2,1 \times 3,2 \times 3,2$ м. В північному куті знаходилась піч (0,80—0,40 м, глибина залягання череня — 0,98 м), стінки та черень якої вирізані з материкової глини, а склепіння, як видно, виліплено окремо. Слід зазначити, що уламки склепіння, яке розташоване вище підлоги, являли собою тоненькі, товщиною 2—4 см, плоскі фрагменти печини неправильної форми, тобто конструкція склепіння була іншою, ніж у печей роменського періоду, відомих на Подесенні, в яких воно просто виліплювалось з глини. Стінки печі і опалювальна камера доброї збереженості.

На рівні підлоги простежено шість ямок від стовпів (рис. 2, 1). Дві з них виявлено біля північно-східної стінки котлована, чотири — посередині. Ямки були круглими, або овальними. Вздовж південно-західної стінки на підлозі трапилось довге канавоподібне заглиблення ($0,84 \times 0,58$ м), яке трохи заходило «підбоек» у стіну. Найбільша глибина «канавки» — 1,18 м. До північно-західної стінки котловану безпосередньо прилягала яма, обриси якої (так як і ямок від стовпів та «канавки») простежені лише на долівці після зняття заповнення житла (яма 3). Біля південно-східної та південно-західної стінок котлована із материка були вирізані дві сходинки. Перша заглиблена до 0,84, друга — 0,59 м. Найбільша ширина першої — 0,86, другої — 0,24 м.

Точних даних про конструкцію стін житлами не маємо. Можна лише стверджувати, що стіни будівлі не могли проходити по долівці котлована, тобто вона або мала наземну частину, або стіни були розташовані по верхньому периметру заглибленої частини. Найбільш

* Всі глибини на розкопках замірялись від реперів, встановлених на рівні сучасної поверхні біля одного з кутів розкопу.

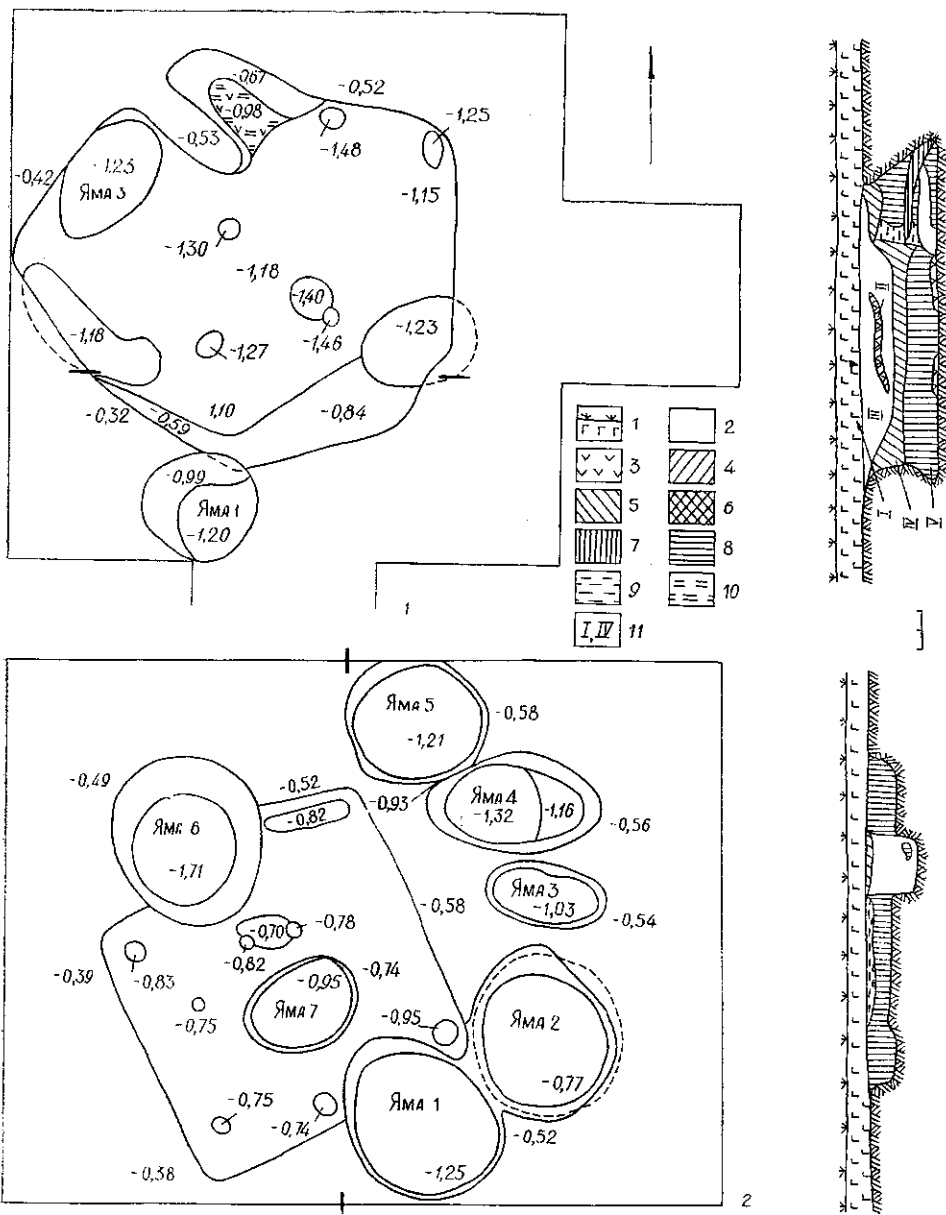

Рис. 2. 1. План розкопу 6 та розріз житла 2 (по А—Б). 2. План розкопу 4 (1983 р.) та розріз житла 3 (по Ж—З).

I — шар ріллі; II — чорний гумус; III — вугілля; IV — сірий слабогумований суглинок; V — темно-сірий гумований суглинок; VI — сіра вугільна супісь; VII — світлий суглинок; VIII — світла супісь; IX — глина; X — необпалена глина; XI — номери стратиграфічних горизонтів.

яскравий доказ цього розташування печі: вона врізана таким чином, що дерев'яні стіни між піччю та стінками котлована не могли бути впущені (рис. 2, 1). Проте на материку за межами котлована стовпових ям не виявлено. В заповненні та на долівці житла теж не трапилось жодних завалів глини (перепаленої чи ні), які можна було б пов'язати з обмазкою стін будівлі.

У заповненні котлована чітко простежувались 5 шарів (стратиграфічних горизонтів) (рис. 2, 1). У перших двох виявлено уламки ліпного посуду роменсько-волинцевського кола та середньовічних амфор, у третьому — невелика кількість уламків невизначеного груболіпного посуду. З четвертого походили: залізна фібула (рис. 3, 3), серп (рис. 3, 6), уламок ножа (рис. 3, 4), уламки посуду з зачіпами по

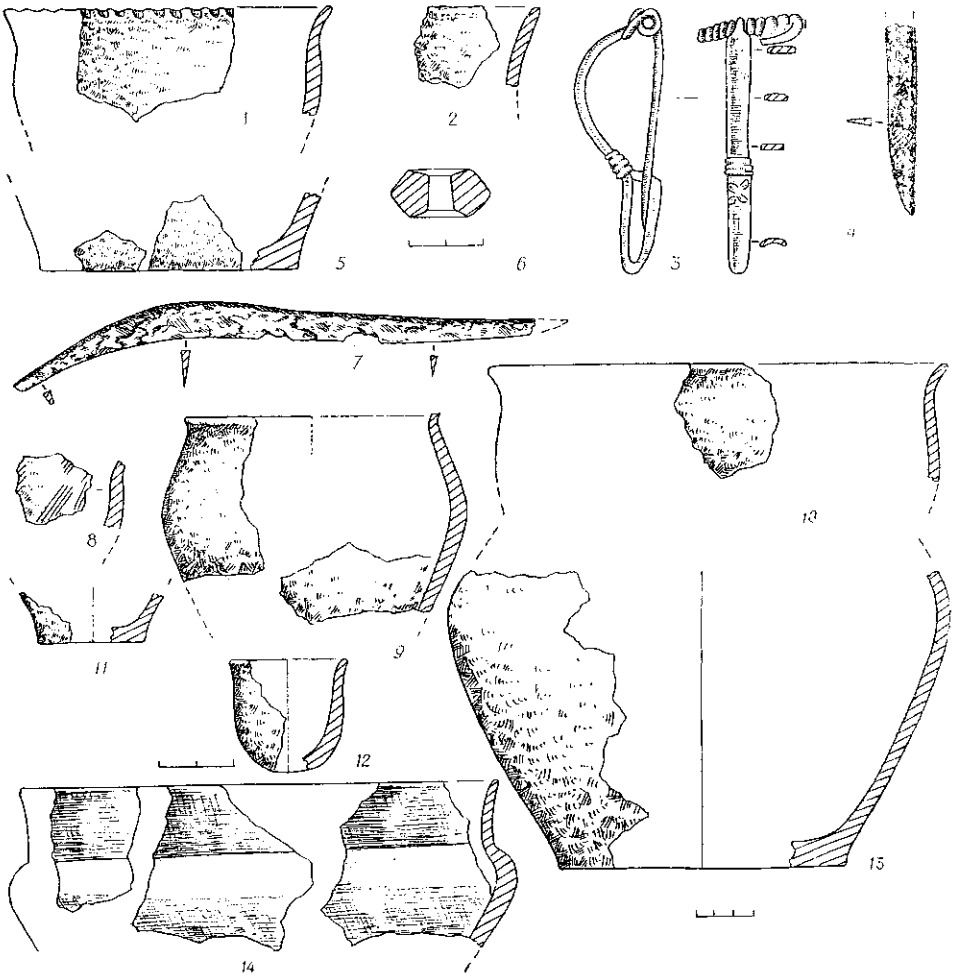

Рис. 3. Матеріали з житла 2.

1—6 — IV стратиграфічний горизонт заповнення; 7—14 — V стратиграфічний горизонт; 1, 2, 5, 8, 10, 12, 13 — фрагменти nelloщених гладкостінних глиняних посудин; 11, 14 — фрагменти лощених гладкостінних посудин; 9 — фрагмент nelloщеної посудини з розчосами; 3 — залізна фібула; 4 — уламок залізного ножа; 6 — залізний серп; 7 — глиняне пряслице.

вінцях (рис. 3, 1), кілька уламків вінець (рис. 3, 2) та ліпного посуду, покритого розчосами, а також лощених (таблиця).

П'ятий стратиграфічний горизонт доходив до дна котлована, де виявлено плями золи товщиною 1—2 см. До цього горизонту віднесені також знахідки з долівки житла, з опалювальної камери печі та заповнення ями. До цього ж шару належать фрагменти чотирьох посудин: біконічного та округлобокого груболіпних горщиків (рис. 3, 8, 10), нижньої частини червонолощеного та верхньої — жовто-сірої лощеної миски (рис. 3, 11, 14). Крім того, знайдено уламок мініатюрної посудинки (рис. 3, 12) і кілька черепків з розчосами, а також біконічне пряслице (рис. 3, 7). У всіх шарах заповнення житла зустрічались окремі вуглики, фрагменти печини, кістки тварин.

Вивчення матеріалів із заповнення житла 2 показує, що процес його формування був складним і тривалим. Проте, незважаючи на походження матеріалів VIII—IX ст. з верхніх горизонтів заповнення, період функціонування житла відноситься до римського часу. Нижні шари — IV-й і V-й — дають характерні для деяких постзарубинецьких пам'яток римської епохи сполучення груболіпного гладкого, лощеного і штрихованого посуду. В той же час пізні матеріали в них зовсім відсутні.

Процентне співвідношення кераміки з різними способами обробки поверхні на поселенні Мена-5

Об'єкт, стратиграфічний горизонт (стг)	Гладкостінна ліпна кераміка		Кераміка з розчосами		Лошена кераміка	
	кількість черепків	процент	кількість черепків	процент	кількість черепків	процент
Розкоп 5, яма 1 стг II	36	80	8	17	1	3
Розкоп 5, яма 1 стг IV	63	76	12	15	8	9
Розкоп 6, яма 1 заповнення	39	69	18	31	—	—
Розкоп 6, яма 2 заповнення	68	72	23	24	4	4
Розкоп 6, житло 2 стг IV	30	94	1	3	1	3
Розкоп 6, житло 1 стг V	51	78	4	8	9	14

Заповнення житла 2 частково перерізалось двома господарчими ямами (рис. 2, 1). Яма 2 перерізала IV та V горизонти біля східної стінки котлована. В свою чергу яма 2 перекривалася переплетінням I—III шарів. Яма мала дзвіноподібну форму. Діаметр верхнього краю 0,6, нижнього — 1,2 м; дно — на рівні долівки житла. Починаючи з глибини 0,7 м і до дна в її заповненні простежено скупчення кераміки та кісток тварин, більшість яких обвуглена, деякі кальциновані. Найчисленніший тут нелощений посуд, покритий розчосами (рис. 4, 1—3, 5, 9) та оздоблений насічками й зашипами по вінцях (рис. 4, 4, 5—7), на деяких по краю є сліди розчосів (рис. 4, 1, 3), як і на поверхні посудин. Виявлені фрагменти жовто- (рис. 4, 10) і сіро-лощених (рис. 4, 11) мисок.

Яма 2 перекриває IV і V шари заповнення житла, але в ній не виявлено черепків, аналогічних посудинам із житла. Відсутні в ній і пізні матеріали (волинцевські, давньоруські), а все це дає змогу віднести побудову ями 2 до римського часу після залишення житла.

Подібна ситуація і з ямою 1, щоправда, вона перекриває лише край південного кутка житла, тому не вдалось простежити, з якого саме стратиграфічного шару починається перекриття. Яма 1 має підциліндричну форму, верхній контур її простежений на глибині 0,33, дно — на глибині 1,20, діаметр — 1,12 м. Із північно-східного боку в ямі на глибині 0,99 м зроблена материкова сходинка. Кераміка і кості тварин рівномірно розсіяні по всьому заповненню ями. Переважають гладкостінні нелощені фрагменти, багато черепків з розчосами, є вінця з насічками і розчосами по верхньому краю.

Житло 3 являє собою майже квадратну в плані напівземлянку розмірами 3,2×3,0 м. Контури котлована споруди заглиблені в материк на 0,38—0,58 м, долівка — на глибину 0,66—0,74 м. Житло збереглося значно гірше вище розглянутої споруди (майже третя частина його площі перекопана більш пізніми господарськими ямами — рис. 2, 2), але основні деталі конструкції виявлені. В центральній частині на долівці напівземлянки знаходилося відкрите вогнище, сліди якого збереглися у вигляді овальної плями перепаленої глини розмірами 0,60×0,40 м. По краях воно перекривалось більш пізніми ямами від стовпів (рис. 2, 2). В трьох кутах котлована, а також посередині його південно-східної стіни — ями від стовпів, які, ймовірно, були опорами для стін будівлі. Діаметри ям коливаються в межах 0,18—0,23 м, глибина — 0,09—0,20 м. Питання про існування центрального опорного стовпа будівлі лишається відкритим, тому що центральна частина житла перекрита більш пізньою ямою № 7.

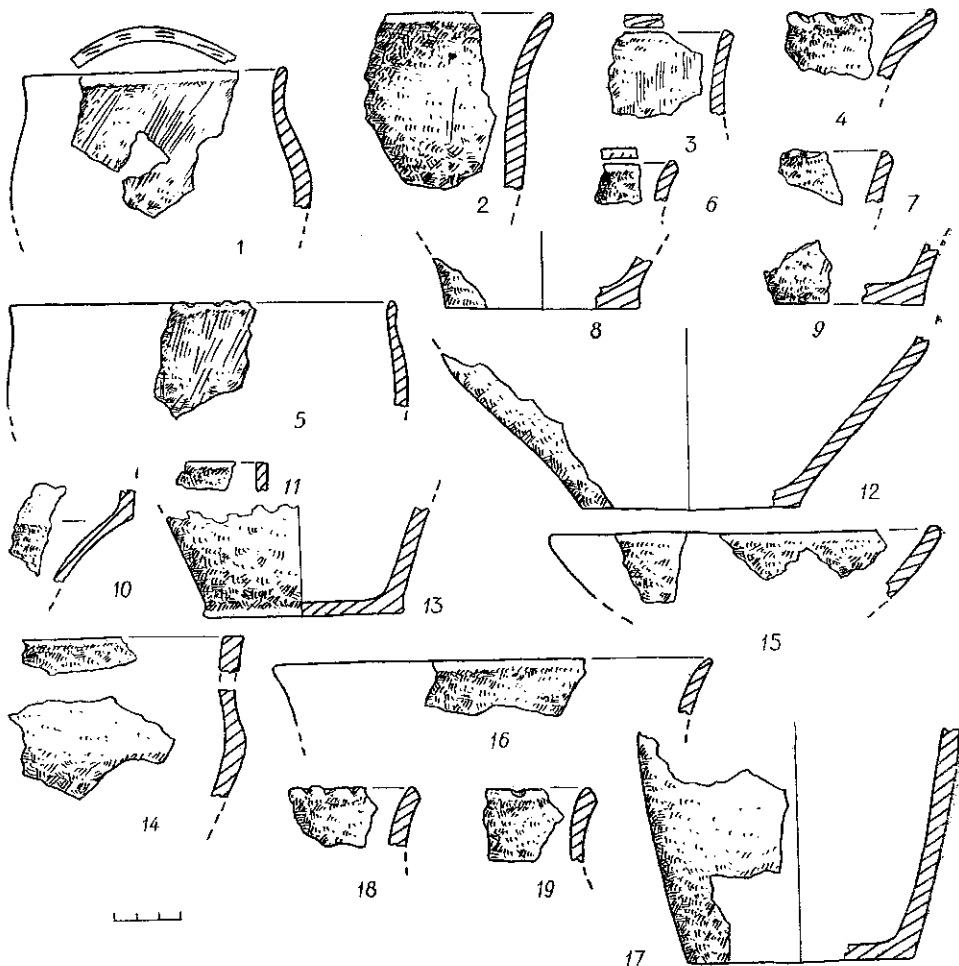

Рис. 4. Матеріали із заповнення ям 1, 2 (розкоп 6), з житла 3 (розкоп 4) та ям 1, 1а (розкоп 5).

1—11 — яма 2 — скупчення кераміки та кісток тварин; 12—13 — житло 3, заповнення; 14 — III стратиграфічний горизонт заповнення ями 1; 15—17 — IV стратиграфічний горизонт заповнення ями 1; 18—19 — заповнення ями 1а; 1, 3, 5, 19 — фрагменти гладкостінних нелощених посудин; 10, 11, 12 — фрагменти лощених посудин.

Заповнення житла являє собою шар сірого слабогумусованого суглинку, в якому виявлено близько десятка фрагментів посудин. Серед них: великий уламок нижньої частини груболіпного гладкостінного горщика і уламок придонної частини сіролощеної ліпної миски (рис. 4, 12, 13). Поєднання цих видів кераміки характерне на даному поселенні лише для римського періоду.

Як уже згадувалось, житло 3 частково перекрите трьома більш пізніми ямами. Вони належать до однієї споруди — овальної площадки $3,6 \times 1,8$ м, витягнутої з південного сходу на північний захід. По периметру її оточують сім круглих та овальних ям. В кожній з них виявлено близько десяти фрагментів ліпних посудин, розсіяних по всьому заповненню та окремі кістки тварин. Хронологічно визначені черепки походять лише з ям 4 та 6. Два з них відносяться до доби бронзи, два — до юхнівської або милоградської культур, ще два — ліпні, покриті розчосами, аналогічні кераміці римського часу з житла 2 цього ж поселення. Найбільш пізні матеріали з цієї споруди відносяться до римського часу, але вони малочисельні й невизначені, тому датувати споруду римським часом немає підстав, вона може бути і більш пізня.

Крім описаних споруд, у північно-західній частині поселення римським часом датується ще яма-льох (ями 1 та 1а) (рис. 5). Вона має

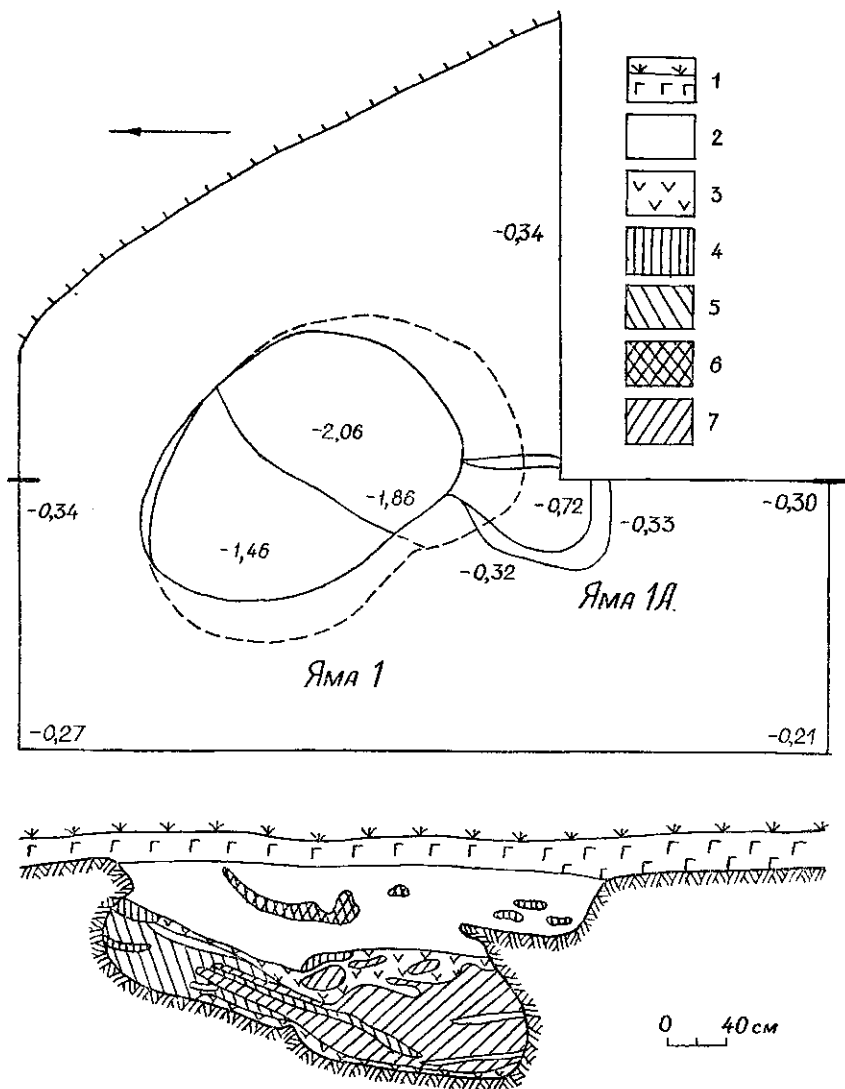

Рис. 5. План розкопу 5 (1983 р.) та розріз ям 1, 1а (по А—В).

I — шар ріллі; II — чорний гумус; III — вугілля; IV — світлий суглинок; V — темно-сірий гумусований суглинок; VI — сіра вугільна супісь; VII — глина.

овальну форму, розширюється донизу (розміри верхнього краю — $2,4 \times 1,65$ м, нижнього — $2,85 \times 1,9$ м). В південно-східній частині біля дна зроблена сходинка, з півдня до ями примикає заглиблення в матеріку, можливо, вхід.

В заповненні льоха виділено чотири стратиграфічних горизонта, але за матеріалами яма однорідна. У всіх шарах знайдено фрагменти посудин, куски печини, кістки тварин. Кераміка однорідна і представлена уламками груболіпних посудин з гладкою та покритою розчосами поверхнею, а також сіро- та чорнолощених. Зустрічаються вінця, орнаментовані насічками або розчосами по зовнішньому краю (рис. 4, 18, 19).

На частині поселення, розташованій на схід від струмка, виявлено вісім господарських ям римського часу. Найбільш численні матеріали походять з овальної ями, розміри якої $1,28 \times 1,02$ м, стінки злегка нахилені до середини, дно плоске. Контури ями простежені на глибині 0,27 м, дно на глибині 0,95 м.

В заповненні: фрагменти чотирьох ліпних посудин — великої ребристої (рис. 6, 1), слабoproфільованого баночного горщика (рис. 6, 3),

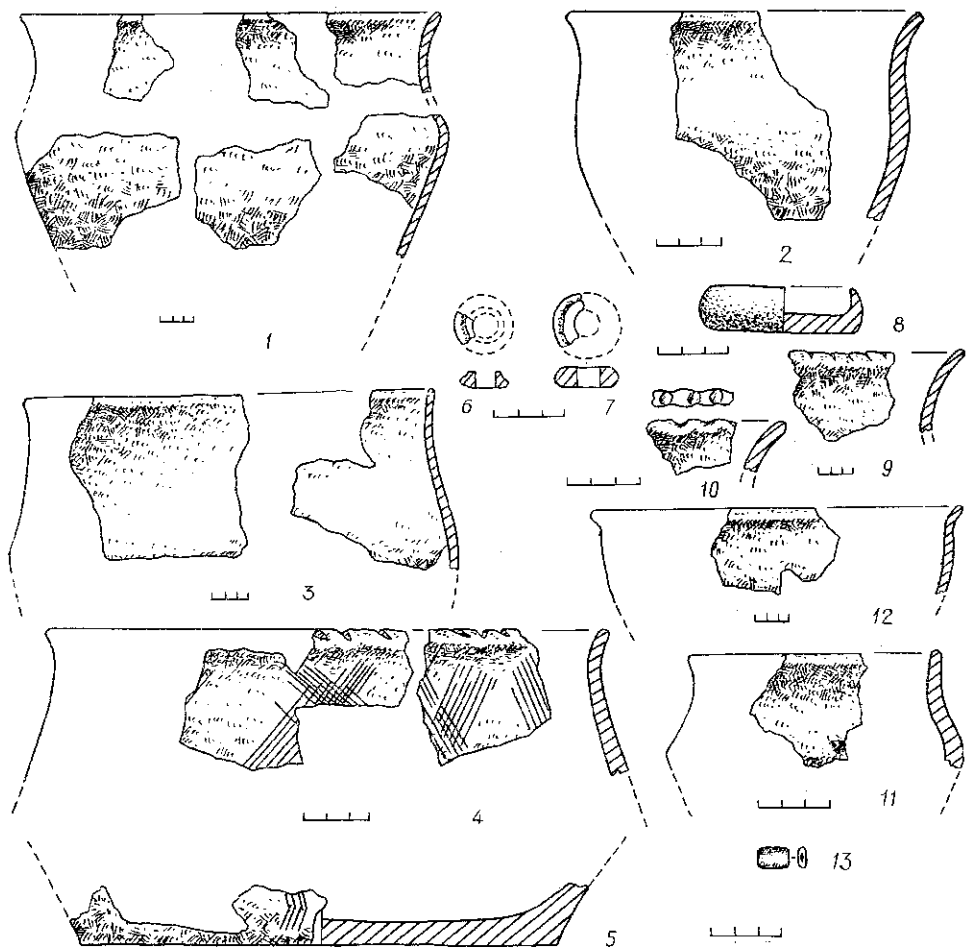

Рис. 6. Матеріали з ями 1 (шурф 1981 р.), з інших ям та культурного шару розкопів 1 і 3 (1981 р.).

1—5 — яма 1 (шурф 1981 р.); 6—9, 12, 13 — розкоп 1; 11 — яма 1, заповнення (розкоп 3); 6 — яма 4; 7 — яма 1; 8 — яма 8, заповнення; 9 — яма 9, заповнення; 10 — яма 10, заповнення; 12, 13 — культурний шар; 1—3, 8, 9—12 — фрагменти гладкостінних нелощених посудин; 4 — фрагмент нелощеного посуду з розчосами; 6, 7 — уламки лощених глиняних пряслиць; 13 — червона емалева намистина.

посудини з поверхню, покритою розчосами (рис. 6, 4), та один великий фрагмент опуклобокого горщика (рис. 6, 2). На нашу думку, заповнення ями 1 є закритим комплексом. Якби ж чотири посудини з нього потрапили в яму не одночасово, то уламки кожного з них були б розкопані на різних стратиграфічних рівнях (їх чотири — 0,32—0,38 м; 0,46—0,48 м; 0,58—0,68 м та 0,70—0,83 м). Проте в заповненні ями на кожному рівні знаходяться черепки від трьох чи чотирьох посудин, що потрапили в яму одноразово. Отже, саме заповнення являє собою одночасове звалище сміття з якогось ще не розкопаного житла.

Знахідки з інших господарських ям значно бідніші. Чотири з них № 1, 4, 7, 8 з розкопу 1 (1982 р.) і ями № 9, 10 того ж розкопу (відкриті не повністю) — близькі за конструкцією. Вони овальні або майже круглі, розмірами 0,8—1,2×1—1,6 м та глибиною від 0,50 до 0,90 м. Дена — округлі або дещо сплюснені; стінки, як правило, нахилені досередини. Біля кожної з ям вирізані в материку 1—2 сходинок. Яма 3 відрізняється від попередніх: підквадратна в плані, має прямовисні стінки, плоске дно; розміром 0,66×0,66 м, глибиною 0,59 м.

В кожній з ям виявлено близько 15 фрагментів ліпних посудин, серед яких є і черепки з розчосами гребенем по поверхні, а також

уламки вінець як неорнаментованих, так і прикрашених пальцевими защипами та насічками. Знайдено також три низьких біконічних пряслиця (рис. 6, 6, 7).

Уламки посудин, які за формою та обробкою поверхні аналогічні виявленим в спорудах римського часу, походять у невеликій кількості і з культурного шару поселення, де також виявлена червона емалева намистина (рис. 6, 13), та із заповнення більш пізніх об'єктів (житло 1 VIII—IX ст., яма 1 на розкопі X—XIII ст., — рис. 6, 11, 12).

Розглянемо хронологію та культурну атрибуцію матеріалів римського часу поселення Мена-5. Червону емалеву намистину можна віднести до досить поширеного типу монохромних античних намистин (104 екз.) за класифікацією Е. М. Алексеевої й датувати II—III ст.¹ Фібула з IV горизонту житла 2 (рис. 3, 3) відповідає групі «двочлених прогнутих підв'язних фібул II серії» А. К. Амброз². II серія виділена лише за наявністю у них напівциркульної спинки, тому вона часто об'єднує фібули, відмінні за типологічними деталями (форма заготовки для фібули, ширина спинки та ніжки, орнаментация). Дрібнішого членування екземплярів цієї групи в літературі поки що немає. В зв'язку з цим доводиться для датування фібули із Мени-5 використовувати хронологічні рамки, встановлені для групи в цілому.

За А. К. Амброзом подібні фібули датуються III—IV ст. н. е.³ Ю. В. Кухаренко спробував передатувати їх на основі нових даних Середньої Європи: кінець II — початок IV ст.⁴ Матеріали житла 2 дають змогу дещо уточнити дату фібули. Як вже згадувалось, із V шару заповнення житла 2 походять уламки ліпної лощеної миски (рис. 3, 14). Форма її не має прямих аналогів у комплексі посуду Подесення римського часу. Такі деталі, як різкий перегин у місці поєднання вінець та бочка разом з дуже опуклим плечем, на якому ясно простежуються кілька граней, — нехарактерні для мисок пізньозарубинецької та київської культурних груп. Близькі за формою аналоги знайдено на могильниках черняхівської культури (Черняхів⁵, Лохвиця⁶, Касанів⁷).

Можна припустити, що миска з житла 2 наслідує одну з форм черняхівського гончарного мистецтва. Останні відрізняються від миски з Мени-5 (не враховуючи технологію виробництва) дещо різкішими гранями. Миска походить з найраннішого шару (V), що лише приблизно датує початок існування житла часом появи у Середньому Подніпров'ї черняхівської культури (звідки її впливи могли проникнути у Подесення). Цей час М. Б. Щукін переконливо визначив серединою III ст. н. е.⁸ Таким чином, миска датується серединою, а ще вірніше другою половиною III ст. н. е. Тобто рання дата житла — II ст. — за датуванням фібули і намистини — відпадає, і можна зробити висновок, що житло 2 (як і поселення) існувало в хронологічних рамках другої половини III — початку IV ст.

Таким чином, горизонт римського часу поселення Мена-5 повинен бути повністю або частково синхронний ранній фазі київської культури Подесення — III—перша половина IV ст.⁹ Р. В. Терпиловський до ранньої фази відносить матеріали поселень Лавриків Ліс, Форостовичі, Колодяжний Бугор. Останню пам'ятку він вважає найбільш ранньою серед перелічених¹⁰.

Дійсно, між керамічним комплексом римського часу Мена-5 та набором посуду з цих поселень є деяка схожість. Як на першому, так і на ранніх київських пам'ятках представлені біконічні горщики з відігнутими назовні вінцями та плавним вигином шийки. Найбільший діаметр тулуба в них знаходиться на середині висоти посудини, ребро заглажене, діаметр вінець менший, ніж діаметр найбільшого розширення тулуба (рис. 3, 10). Це — IV вид за класифікацією Р. В. Терпиловського, розробленою для пам'яток другої чверті I тис. н. е.¹¹

Близькі також до ранньокиївських пам'яток слабопрофільовані форми горщиків із незначно відігнутими назовні вінцями (рис. 6, 3)¹²; із плавно відігнутими, — діаметр яких менший діаметра найбільшого

розширення тулуба, та округлим бочком (рис. 4, 2 — II вид за вказаною класифікацією); а також горщиків тюльпаноподібної форми із плавно відігнутими назовні вінцями, широким горлом (рис. 3, 1; 4, 2; 6, 2 — I вид).

Окремо треба виділити невеликі біконічні горщики із загладеним ребром, профіль верхньої частини яких являє собою увігнуту дугу з плавно відігнутими вінцями (рис. 4, 7; 6, 1; 6, 11). Цей тип характерний для Мени-5. Він також часто зустрічається на пам'ятках київської культури Подесення (Улянівка I¹³, Заяр'є¹⁴, Лавриків Ліс¹⁵). Проте на цих пам'ятках така форма типова для мініатюрного або лощеного посуду, а в Мени — це груболіпні горщики середніх розмірів. Різниця і в тому, що посуд з Мени має ребро у верхній частині тулуба, на матеріалі з даних пам'яток ребро розташоване посередині висоти (лише мініатюрна лощена посудина з Лаврикового Лісу з ребром у верхній частині). В цілому ж цю форму також можна віднести до IV виду за Р. В. Терпиловським.

В той же час у керамічному комплексі Мени-5 є також і суттєві відмінності від кераміки ранніх київських поселень. Так, на Мени-5 кількість кераміки із розчосами становить 17—27% (див. табл.), тоді як на ранніх київських пам'ятках така кераміка представлена поодинокими фрагментами¹⁶. Крім того, відсутній посуд з розчосами по верхньому краю вінець, орнаментация яких пальцевими зашипами або насічками на Мени-5 — звичайне явище, а на ранніх київських поселеннях — досить рідке. Зовсім не має на Мени-5 дисків-кришок, які хоч і в невеликій кількості входять до складу будь-якого керамічного комплексу київської культури Подесення (Лавриків Ліс, Форостовичі, Кирейка I, Вишеньки, Кисилівка II, Улянівка I, Роїще та ін.)¹⁷.

Враховуючи схожість та відмінності в кераміці, можна зробити висновок, що поселення Мена-5 відноситься хоч і до спорідненого, але все ж до іншого кола пам'яток римського часу, ніж ранні київські поселення Подесення. Найближчі типологічні риси можна знайти на пам'ятках Грині I, II* в гирлі р. Тетерів¹⁸, Решітки біля с. Ліпляве Канівського р-ну Черкаської обл.¹⁹, Вовки на р. Груні (притоки р. Псел)²⁰.

Проаналізовані вище форми посуду, характерні для ранніх пам'яток київської культури Подесення, зустрічаються і на поселеннях Грині I, II, Вовки. Проте є й такі, що найбільш характерні саме для цієї групи пам'яток: посудини з широкими вінцями, плавно відігнутими назовні, слабопрофільованим бочком у верхній частині тулуба, звуженим денцем. Діаметр найбільшого розширення тулуба менший за діаметр вінець (рис. 3, 1, 10; 4, 2; 6, 2; 6, 12). Такий посуд рідко зустрічається на пам'ятках київської культури Подесення, а на поселеннях типу Грині — це характерна форма²¹. На останніх також відсутні диски-кришки, поширена орнаментация вінець посудин насічками та зашипами, поверхня багатьох горщиків покрита розчосами.

Близький набір форм походить з поселення Абідня Могилівської обл. Як і на Мени-5, вінця деяких горщиків з Абідні прикрашені розчосами на поверхні зовнішнього краю (близько 10%), а також насічками та пальцевими зашипами²². Схожа з даними матеріалами і кераміка з поселення біля с. Барсуки на р. Сож²³.

Отже, розгляд всіх цих аналогій, на нашу думку, дає можливість зробити висновок, що на території Середнього Подесення на початку пізньоримського періоду існували пам'ятки не тільки деснянського варіанту київської культури, але й іншої синхронної культурної групи, які умовно можна назвати «пам'ятками типу Грині». Вірогідно, поселення Мена-5 — не єдина аналогічна пам'ятка в даному регіоні. Можна припустити, що подібна їй відкрита Е. О. Горюновим на селищі Зміївка (р. Снов), де знайдено таку ж²⁴, хоча цей матеріал недостатньо виразний, тому його атрибуція може бути лише приблизною.

* Висловлюємо подяку Р. В. Терпиловському за дозвіл скористатися неопублікованими матеріалами.

Материалы первых веков нашей эры поселения Мена-5 в Среднем Подесенье

Резюме

В статье публикуются материалы римского времени поселения Мена-5 на Черняховщине. Они представлены преимущественно керамикой из двух полужемляночных жилищ и II хозяйственных ям. На поселении обнаружены также обломки биконических пряслиц, некоторые из них имели лощеную поверхность. Прочие индивидуальные находки: железная фибула, обломок ножа и серп из заполнения 2, а также красная эмалевая бусина, обнаруженная при разборе культурного слоя поселения.

Среди керамики преобладают nelloщенные груболепные горшки округлобоких и биконических форм, широко распространены также сосуды, поверхность которых покрыта расчесами, нанесенными гребнем. Иногда встречаются и обломки лощеных горшков и мисок. Слой римского периода поселения Мена-5 может датироваться по бусине и фибуле II — началом IV в.

Набор лепной nelloщенной посуды с этого поселения не имеет точных аналогий среди синхронных местных древностей деснянского варианта киевской культуры. Проведенное в работе сравнение материалов позволяет утверждать, что поселение Мена-5 родственно памятникам Грини-I и II, Решетки, Вовки Среднего Поднепровья и Левобережной Украины, а также поселениям Абидия и Барсуки Средней Белоруссии.

¹ Алексеева Е. М. Античные бусы Северного Причерноморья // САИ. — 1978. — Вып. Г1—12. — Ч. 2. — С. 69. — Табл. 33. — № 31а.

² Аиброз А. К. Фибулы юга Европейской части СССР II в. до н. э. — IV в. н. э. // САИ. — 1966. — Вып. Д1—30. — С. 67.

³ Там же.

⁴ Кухаренко Ю. В. Могильник Брест-Тришин. — М.: Наука, 1980. — С. 46.

⁵ Петров В. П. Черняховский могильник (по материалам раскопок В. В. Хвойки в 1900—1901 гг.) // МИА. — 1964. — № 116. — Рис. 4, 1, 2.

⁶ Березовец Д. Т., Петров В. П. Лохвицкий могильник // МИА. — 1960. — № 82. — С. 89. — Рис. 5.

⁷ Кравченко Н. М. Косановский могильник (по материалам раскопок В. П. Петрова и Н. М. Кравченко в 1961—1964 гг.) // МИА. — 1967. — № 139. — С. 120. — Табл. V, 5, 7.

⁸ Шукин М. Б. К вопросу о хронологии черняховских памятников Среднего Поднепровья // КСИА АН СССР. — 1970. — № 121. — С. 111.

⁹ Терпиловский Р. В. Население Среднего и Нижнего Подесенья в III—V вв.: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. — Киев, 1980. — С. 13, 14.

¹⁰ Терпиловский Р. В. Ранние славяне Подесенья III—V вв. — Киев: Наук. думка, 1984. — С. 21, 41.

¹¹ Там же. — С. 21. — Рис. 13. — Вид IV.

¹² Там же. — Вид III.

¹³ Максимов Е. В., Терпиловский Р. В. Поселение киевского типа у с. Ульяновка на Десне // Славяне и Русь. — Киев: Наук. думка, 1979. — С. 27. — Рис. 2, 19.

¹⁴ Горюнов Е. А. Ранние этапы истории славян Днепровского Левобережья. — Л.: Наука, 1981. — С. 123. — Рис. 47, 2.

¹⁵ Третьяков П. Н. Древности второй и третьей четверти I тыс. н. э. в Верхнем и Среднем Подесенье // Раннесредневековые восточнославянские древности. — Л.: Наука, 1974. — С. 109. — Рис. 23, 24, 1; 26.

¹⁶ Третьяков П. Н. Указ. соч. — С. 101; Горюнов Е. А. Указ. соч. — С. 38—39.

¹⁷ Терпиловский Р. В. Ранние славяне Подесенья III—V вв. — С. 94—101, 104, 113. — Табл. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 20.

¹⁸ Максимов Е. В. Новые зарубицкие памятники в Среднем Поднепровье // МИА. — 1969. — № 160. — С. 39—41. — Рис. 1, 10; 2.

¹⁹ Кучера М. П., Юра Р. О. Дослідження Змійових валів у Середньому Придніпров'ї // Дослідження з слов'яно-руської археології. — Київ: Наук. думка, 1976. — С. 204. — Рис. 7.

²⁰ Горюнов Е. А. Указ. соч. — С. 37—38. — Рис. 10. — С. 108, 109.

²¹ Горюнов Е. А. Указ. соч. — С. 37—38. — Рис. 10; Максимов Е. В. Новые зарубицкие памятники... — Рис. 1, 10; 2.

²² Очерки по археологии Белоруссии. — Минск: Наука и техника, 1970. — Ч. 1. — С. 175—176.

²³ Мельниковская О. Н. Поселение у дер. Барсуки на р. Соже // КСИА АН СССР. — 1962. — № 87. — С. 54—55. — Рис. 17, 5, 8.

²⁴ Горюнов Е. А. Древности I тыс. н. э. нижнего течения р. Снова // КСИА АН СССР. — 1974. — № 140. — Рис. 1, 1, 5, 9.